

ნათია კენტიაშვილი

ფილოლოგიის დოქტორი,  
ასოცირებული პროფესორი,  
კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი,  
ელ-ფოსტა: natia.kentchiashvili@gmail.com  
ORCID: 0000-0002-8230-7633

**აბსტრაქტი.** წინამდებარე კვლევის საგანია ქართულ მეცნიერებათა აკადემიის ტერმინოლოგიის შესწავლა. გამოიკვეთა ტერმინოლოგიის ორი ჯგუფი: ლექსიკა, რომელიც ორიგინალური ტერმინებისაგან შედგება და ლექსიკა, რომელიც ნასესხებია სხვადასხვა ენიდან. თითოეული მათგანის შესწავლა მნიშვნელოვანია როგორც ქართული სიტყვათმცოდნეობის, ისე უცხო ენებთან კონტაქტის დასადგენად. გარდა ამისა, ჩვენ მიერ შესწავლილი ტერმინები შეიძლება დაიყოს რიტორიკის სფეროში არსებული დარგობრივი და ჟანრობრივი კლასიფიკაციების გათვალისწინებით. ცალკე შესწავლის საგანია ტროპის სახეების აღმნიშვნელი ტერმინოლოგია ქართულ რიტორიკაში. ამდენად, წინამდებარე კვლევაში, ჩვენ მიერ შესასწავლი ტერმინოლოგია სამ თემატურ ჯგუფად გვაქვს დაყოფილი: დარგების, ჟანრებისა და ტროპების აღმნიშვნელი ტერმინოლოგია. კვლევის სიახლე და აქტუალობა განპირობებულია იმით, რომ წინამდებარე კვლევა გახლავთ საკითხის კორპუსული შესწავლის მცდელობა, რითაც შესაძლებლობა გვეძლევა თანამედროვე მეტოლოგიაზე დაყრდნობით გავაგრძელოთ და განვაახლოთ თემის მეცნიერული კვლევა, კერძოდ, გადავამოწმოთ უკვე გამოვლენილი ლექსიკური და ფრაზული ტერმინოლოგიის გამოყენების შემთხვევები უფრო მეტი ენობრივი რესურსის დახმარებითა და ტერმინთა გამოყენების სინთეზული მონაცემების მოხმობით. ამ ტიპის კვლევის ემპირიულ მასალას წარმოადგენს ძველი ქართული ლიტერატურა, სასაუბრო ენა, ხალხური ზეპირსიტყვიერება და სხვ., რომელთა უმეტესობა განთავსებულია ქართული ენის ეროვნულ კორპუსში (შემდგომში, ქექ), თუმცა არა ყველა მათგანი. გარდა კორპუსული რესურსისა, კვლევისას დავეყრდნობით რიტორიკის პირველ ქართულენოვან სახელმძღვანელოებსა და ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოყენებულ ტერმინოლოგიასაც, რაც კვლევას მეტ სისრულეს შესძენს. წერილობით დამოწმებული ტერმინების მოყვანისას, უპირატესობას ვანიჭებთ უშუალოდ ორატორული ნიმუშებიდან მაგალითების მოხმობას. რიტორიკის პირველი ქართულენოვანი სახელმძღვანელოებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის შესწავლის საფუძველზე აუცილებლად მიგვაჩნია დავაზუსტოთ საკვანძო ტერმინოლოგიასთან დაკავშირებული საკითხები.

**საკვანძო სიტყვები:** ქართული რიტორიკა; ქართული რიტორიკის ტერმინოლოგია, ორიგინალური ტერმინოლოგია ქართულ რიტორიკაში, ნასესხები ტერმინოლოგია ქართულ რიტორიკაში

\* \* \*

**შესავალი:** წინამდებარე კვლევის საგანია ქართულ მეცნიერებათა აკადემიის ტერმინოლოგიის შესწავლა. რიტორიკასთან დაკავშირებული ნებისმიერი საკითხის კვლევა-ძიება საჭიროებს მისი ტერმინოლოგიის დადგენას. ესაა ის ამოსავალი თემა, რომელსაც შემდგომში ეფუძნება სხვა კვლევები, რადგან სწორედ მათზე დაყრდნობით ვამუშავებთ და ვეცნობით როგორც არსებულ ლიტერატურას აღნიშნულ დარგში, ისე მათი დახმარებით და გამოყენებით ვქმნით ახალ ნაშრომებს. აღსანიშნავია, რომ ქართული რიტორიკის ისტორიული განვითარების პარალელურად შეიქმნა და არსებობს არაერთი სინონიმური ტერმინი, რომელთაგან ზოგიერთი ქართული წარმომავლობისა, ზოგიერთი კი უცხო ენებიდანაა ნასესხები. ესაა საუკუნეების განმავლობაში ჩამოყალიბებული ტერმინოლოგია, რომელშიც ორი ჯგუფი შეიძლება გამოიყოს: ლექსიკა, რომე-

ლიც ორიგინალური ტერმინებისაგან შედგება და ლექსიკა, რომელიც ნასესხებია სხვადასხვა ენიდან. ორივე ჯგუფის ლექსიკის შესწავლა მთლიანობაში გვიქმნის საერთო წარმოდგენას ქართული მჭევრმეტყველების ისტორიული განვითარებისა და უცხო ენებთან კონტაქტის შესახებ. გარდა ამისა, ჩვენ მიერ შესწავლილი ტერმინები შეიძლება დაიყოს რიტორიკის სფეროში არსებული დარგობრივი და ჟანრობრივი კლასიფიკაციების გათვალისწინებით. ამის მიხედვით, ჩვენ შეგვიძლია ვისაუბროთ ტერმინთა ასევე ორ ჯგუფზე: ერთი მხრივ, რიტორიკის დარგების და მეორე მხრივ, რიტორიკის ჟანრების აღმნიშვნელი ტერმინოლოგია. ცალკე შესწავლის საგანია ტროპის სახეების აღმნიშვნელი ტერმინოლოგია ქართულ რიტორიკაში. ამდენად, წინამდებარე კვლევაში, ჩვენ მიერ შესასწავლი ტერმინოლოგია სამ თემატურ ჯგუფად გვაქვს დაყოფილი: დარგების, ჟანრებისა და ტროპების აღმნიშვნელი ტერმინოლოგია.

**წყაროების/ლიტერატურის მიმოხილვა:** აღსანიშნავია, რომ რიტორიკასთან დაკავშირებული ლექსიკა მეცნიერულად პირველად გამოიკვლია ნ. კანდელაკმა თავის ნაშრომებში. ავტორი ქართული მჭევრმეტყველების ზოგადი ტერმინოლოგიის შესწავლას ადგილს უთმობს ისეთ კვლევებში, როგორიცაა „ქართული მჭევრმეტყველება“ (1958: 41-53), „ქართული კლასიკური მჭევრმეტყველება“ (1961: 48-59) და „ქართული მჭევრმეტყველება“ (1968: 52-63) და სხვ., საელჩო მჭევრმეტყველების ტერმინოლოგია ცალკე აქვს შესწავლილი ნაშრომში „ქართული საელჩო მჭევრმეტყველება“ (1966: 18-28). ტროპების აღმნიშვნელი ტერმინოლოგიის შესწავლისას ვეყრდნობით შემდეგ კვლევებს: ნ. ცეცხლაძისა და მ. ხახუტაიშვილის სტატიას „უცნობი ავტორის „მოკლე რეტორიკა გინა მჭევრმეტყველება“ (2011: 114-119), სხვა ავტორებიდან ნ. კენჭიაშვილის სტატია „რიტორიკის თეორია და პრაქტიკა XVIII-XIX საუკუნეების საქართველოში რიტორიკის პირველი ქართულენოვანი სახელმძღვანელოების მიხედვით“ (2020: 133), მისივე მონოგრაფია „ტროპი ქართულ მჭევრმეტყველებაში“ (2021ბ: 25-26). ლექსიკონებიდან ვეყრდნობით სულხან-საბა ორბელიანის „სიტყვის კონას“ (1991; 1993) და სხვ.

**მეთოდოლოგია:** წინამდებარე კვლევა გახლავთ საკითხის კორპუსული შესწავლის მცდელობა, რითაც შესაძლებლობა გვქმნება თანამედროვე მეთოდოლოგიაზე დაყრდნობით გავაგრძელოთ და განვაახლოთ თემის მეცნიერული შესწავლა. კვლევის სიახლე და აქტუალობა განპირობებულია იმით, რომ ის ემყარება კორპუსზე დაფუძნებულ მეთოდოლოგიას, რომელიც საშუალებას გვაძლევს გადავამოწმოთ უკვე გამოვლენილი ლექსიკური და ფრაზული ტერმინოლოგიის გამოყენების შემთხვევები უფრო მეტი ენობრივი რესურსის დახმარებით, ვიდრე ეს აქამდე იყო შესაძლებელი. ასევე, კორპუსზე დამყარებული კვლევა საშუალებას გვაძლევს მოვიხმოთ ტერმინთა გამოყენების სიხშირული მონაცემები. გარდა კორპუსული რესურსისა, კვლევისას დავეყრდნობით რიტორიკის პირველ ქართულენოვან სახელმძღვანელოებში გამოყენებულ ტერმინოლოგიასაც, რაც კვლევას მეტ სისრულეს შესძენს. ამ ტიპის კვლევისთვის მდიდარ და მრავალფეროვან ემპირიულ მასალას გვანვდის ძველი ქართული ლიტერატურა, სასაუბრო ენა, ხალხური ზეპირსიტყვიერება და სხვ. აღნიშნული რესურსების უმეტესობა განთავსებულია ქართული ენის ეროვნულ კორპუსში (შემდგომში, ქეეკ), თუმცა არა ყველა მათგანი. გარდა კორპუსული რესურსისა, კვლევისას დავეყრდნობით რიტორიკის პირველ ქართულენოვან სახელმძღვანელოებსა და ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოყენებულ ტერმინოლოგიასაც, რაც კვლევას მეტ სისრულეს შესძენს. ცხადია, განსაკუთრებული მნიშვნელობა წერილობით დამოწმებულ ტერმინებს გააჩნია. მათი მოყვანისას, უპირატესობას ვანიჭებთ უშუალოდ ორატორული ნიმუშებიდან მაგალითების მოხმობას.

### **ქართული მჭევრმეტყველების ზოგადი ტერმინოლოგია**

უპირველესი ტერმინი, რომლითაც გვსურს დავიწყოთ ანალიზი, არის სიტყვა „მჭევრი“. სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში ის განმარტებულია როგორც რიტორი, ხოლო მჭევრობა – როგორც რიტორება (1991: 549). ამრიგად, მჭევრი ბერძნული ὁ ῥητορικός-ის ქართული შესატყვისია. ხსენებული ტერმინიდან შემდეგ წარმოიქმნა „მჭევრმეტყველების“ აღმნიშვნელი ბევრი სახელწოდება, რომელთა შორის საბოლოოდ დამკვიდრდა და დღემდე იხმარება „მჭევრმეტყველი“ და „მჭე-

ვრმეტყველება“. ქექ-ში „მჭევრი“ 36-ჯერ დასტურდება, „მჭევრმეტყველი“ – 88-ჯერ, ხოლო „მჭევრმეტყველება“ – 66-ჯერ (2025).

„მჭევრიდან“ მომდინარე ტერმინები ფართოდ გავრცელდა XVII-XVIII საუკუნეებში. მათი დიდი ნაწილი იხმარებოდა XIX საუკუნის პირველ ნახევარში და დღემდე გამოიყენება სამეცნიერო ლიტერატურაში. მაგალითად, ასეთი ტერმინებია: „მჭევრმეტყვე“, „მჭევრ-მოუბნარი“, რომლებიც მჭევრმეტყველის მნიშვნელობით დამოწმებული აქვს ანტონ კათალიკოსს „წყობილსიტყვაობაში“, ხოლო „მჭევრთქმობა“ – მჭევრმეტყველების მნიშვნელობით (ბატონიშვილი, 1980: სტრფ. 657, 715, 753), მჭევრ-მეტყვე გვხვდება მჭევრმეტყველის მნიშვნელობით იოანე ბატონიშვილის „კალმასობაში“ (1948: 172), მჭევრ-მეტყუეობა, მჭევრ-სიტყუაობა – მჭევრმეტყველების მნიშვნელობით სოლომონ დოდაშვილის „რიტორიკაში“ (1989: 151, 153).

ქართულ ორატორულ ხელოვნებაში გავრცელებულია ბერძნულ-ლათინური წარმომავლობის მჭევრმეტყველებასთან დაკავშირებული ტერმინებიც. მათ შორის, უძველესი და უფრო გავრცელებულია „რიტორი“ და მისგან მომდინარე „რიტორება“ // „რიტორობა“. ეს ტერმინები, რომელთა შემოღება ბიზანტიურ კულტურასთან კავშირზე მეტყველებს, XIX საუკუნის ნახევარამდე შემორჩა ქართულ მეტყველებას. ქექ-ში „რიტორი“ 61-ჯერ დასტურდება, „რიტორება“ – 7-ჯერ, ხოლო „რიტორობა“ – 5-ჯერ (2025).

სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში „რიტორი“ ასეა განმარტებული: „ელენთა ენაა. ქართულად ბასილიკონი და მჭევრი ჰქვან“ (1993: 12). ტერმინი ბასილიკონი, რომელსაც საბა ბერძნული რიტორიკისა და ქართული მჭევრმეტყველის ქართულ სინონიმად ასახელებს, ქართულ სიტყვათხმარებაში გავრცელებული არ არის და ორატორულ ხელოვნებაში არ იხმარება. საბას განმარტებით „რიტორება არს ძალი ჴელოვნებითი დამარწმუნებელი სიტყვა საქმესა შინა სამოქალაქოსა და დასასრულად მქონებელი კეთილად მეტყუელებისა“ (1993: 12).

ზემონახსენები ტერმინები ბერძნული წარმოშობისაა: ὁ ῥήτωρ აღნიშნავს მჭევრმეტყველების მასწავლებელს, ὁ ῥήτορας – ორატორული ხელოვნების თეორიას. ლათინური წარმოშობის ტერმინებიდან უნდა დავასახელოთ ახალი ნასესხობა და დღემდე ფართოდ გავრცელებული ტერმინი „ორატორი“, რომელიც მომდინარეობს სიტყვიდან orator – საჯაროდ მოლაპარაკე, და აღნიშნავს მჭევრმეტყველს, ზეპირად მოლაპარაკეს. ქექ-ში „ორატორი“ 288-ჯერ დასტურდება (2025). ლათინური წარმოშობისაა აგრეთვე მეტად იშვიათად ხმარებული ტერმინი „ელოკვენცია“ მჭევრმეტყველების მნიშვნელობით, ხშირად ირონიული ელფერით. მომდინარეობს სიტყვიდან eloquentia – მჭევრმეტყველება (კანდელაკი, 1968: 61).

ხსენებული ტერმინები განსაკუთრებით ფართოდ გავრცელებულია XVIII-XIX საუკუნეების მწერლობაში. ასე მაგალითად, იოანე ბატონიშვილის „კალმასობაში“ ხშირად იხმარება რიტორი და ზოგჯერ მისი შემცვლელი ხელოვნური ტერმინები: რიტორ-მომთხრობელი, რიტორ-მჭევრმოუბნარი (1948: 172, 185). ამავე თხზულებაში „უპირველეს სწავლათა“ ანუ უმთავრეს მეცნიერებათა შორის დასახელებულია რიტორიკა და მოცემულია მისი განსაზღვრა, როგორც მეცნიერება მჭევრმეტყველების თეორიისა.

ტერმინებს – „რიტორიკა“, „მჭერ მეთქუეობა“, „მჭერ-სიტყვაობა“, „მჭერსიტყვაობა“, „რიტორი“ და „ორატორი“ – იყენებს სოლომონ დოდაშვილი თავის „რიტორიკის“ პირველ ორიგინალურ ქართულენოვან სახელმძღვანელოში, რომელიც დაახლოებით 1828 წელს დაიწერა (დოდაშვილი, 1989: 179-189). ტერმინი „რიტორი“ გვხვდება „ორატორის“ გვერდით (1989: 151). აქ რიტორი მჭევრმეტყველის შესატყვისია, რიტორება – მჭევრმეტყველების, ხოლო რიტორიკა – მჭევრმეტყველების თეორიის. რაც შეეხება „ორატორს“ – ეს ტერმინი ქართულად პირველად სწორედ ს. დოდაშვილის „რიტორიკაში“ დასტურდება, სადაც რამდენჯერმე გვხვდება ის მჭევრმეტყველის ან ზეპირად მოლაპარაკის მნიშვნელობით (1989: 151, 152). ამდენად, მასთან „რატორის“ მნიშვნელობა არ ემთხვევა „ორიტორის“ განსაზღვრებას. პირველი, ავტორის მიხედვით, მჭევრმეტყველების თეორიულ საკითხებს ფლობს, ანუ თეორეტიკოსია, ხოლო მეორე – ორატორული ხელოვნების პრაქტიკული მხარის წარმომადგენელია, ანუ საჯაროდ გამოსვლელი და პრაქტიკოსი.

1879 წელს გამოცემული უცნობი ავტორის „მოკლე რეტორიკა გინა მჭევრ-მეტყველება სასარგებლოდ ახალ გაზდა ყმაწვილ კაცთა“ სათაურშივე გვთავაზობს ტერმინს „რეტორიკა“ (1879).

„რეტორიკა“ არის პირდაპირი თარგმანი მისი შესაბამისი ფრანგული ეკვივალენტისა (რეტორიკა = *Réthorique*), რაც კიდევ ერთხელ მიუთითებს ნიგნის უცხოურ წარმომავლობაზე და კერძოდ იმაზე, რომ ტერმინი კალკის სახითაა შემოტანილი (იხ. კენჭიაშვილი, 2021ა: 167; კენჭიაშვილი, 2021ბ: 47; კენჭიაშვილი, 2023: 838).

1898 წელს გამოცემული „სიტყვიერების თეორიის“ სახელმძღვანელოს შემდგენლები, არქიმანდრიტი კირიონი და გრ. ყიფშიძე ორატორულ ნიმუშებს აერთიანებენ „საორატორო პროზის“ სახელწოდების ქვეშ (1898: 267-303).

რაც შეეხება ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურას, გამოიყენება და დამკვიდრებულია როგორც ლათინური ძირის ტერმინი – „რიტორიკა“, ისე მისი ქართულენოვანი შესატყვისი – „მჭევრმეტყველება“, ასევე გვაქვს სხვა ვარიაციებიც: „ორატორული პროზა“, „მჭევრმეტყველური პროზა“ (ბარამიძე, 1979) და სხვ. რაც შეეხება რიტორიკულ სტილს, მას მოეპოვება შემდეგი სინონიმები: „ფილოსოფიურ-რიტორიკული სტილი“ // „ატიკური“ // „არისტოტელური“, „მეტაფორულ-ორნამენტული სტილი“, „საღვთისმეტყველო-რიტორიკული სტილი“ და ა.შ. (ბეზარაშვილი, 2004; ბეზარაშვილი, 2009: 152-164). ქექე-ში „რიტორიკა“ დასტურდება 1350-ჯერ, ხოლო მისი შესატყვისი ქართული წარმომავლობის ტერმინი „მჭევრმეტყველება“ – 66-ჯერ (2025). თუ ამ ორ მაჩვენებელს ერთმანეთს შევადარებთ, აღმოჩნდება, რომ ქართულ სიტყვათხმარებაში უფრო ხშირად პირველი მათგანი გამოიყენება, ხოლო მეორე – ნაკლებად.

მჭევრმეტყველების ძირითადი ტერმინოლოგიის გვერდით საჭიროა აღინიშნოს ორატორულ ხელოვნებასთან დაკავშირებული ე.წ. დამხმარე ლექსიკა, რომლებსაც ვპოულობთ ქართულ წერილობით ძეგლებსა და სასაუბრო ენაში. ასეთ ლექსიკურ ჯგუფებად ნ. კანდელაკს გამოყოფილი აქვს: ეპითეტები, კომპოზიციები, ფრაზული გამოთქმები და ანტონიმური შესატყვისები, რომლებსაც რიტორიკის სფეროში ვხვდებით (1961: 58-59).

ასევე მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ ქართულ ენაში შეინიშნება ტერმინ „ორატორის“ სინონიმთა სიმრავლე, მაგალითად, გამოიყენება ტერმინები: რიტორი, მჭევრმეტყველი, მჭევრი, ენამჭევრი, ენაწყლიანი, ენამეტყველი, ენამზე, ენამზიანი, ენოვანი, ენამშვენიერი, ენამოქარგული, სიტყვატკბილი, სიტყვამშვენიერი, მშვენიერმოუბარი, ოქროპირი და სხვ. (გაფრინდაშვილი და თვალთვაძე, 2007: 6).

### დარგების აღმნიშვნელი ტერმინოლოგია

მჭევრმეტყველების დარგების აღმნიშვნელ ტერმინებს ასახელებს XI საუკუნის II ნახევრის ქართველი სასულიერო მოღვაწე ეფრემ მცირე. იგი ერთგან აღნიშნავს რიტორიკის სამსახეობას და აღნიშნავს: „სამნი სახენი არიან რიტორებრისა სწავლულებისა: გამომეტყუელებისანი, თანაგამზრახობითი და სადღესასწაულობითი“ (ყაუხჩიშვილი, 1940: XL). სინონიმური ტერმინოლოგიით რომ ვთქვათ, ეს დარგებია: სათათბირო, სამოსამართლო და სადღესასწაულო.

სხვა ტერმინებით მოიხსენიებს რიტორიკის დარგებს XII საუკუნის ქართველი ფილოსოფოსი, იოანე პეტრიწი თავის ორიგინალურ ნაშრომში – „განმარტებაჲ პროკლესთჳს დიადოხოსისა და პლატონურისა ფილოსოფიისათჳს“, რომელიც ავტორმა დაურთო პროკლე დიადოხოსის (410-485 წწ.) თხზულების – „კავშირნი ღმრთის მეტყუელებითნი“ – თარგმანს ბოლოსიტყვაობის სახით. სქოლასტიკური განათლების შემადგენელ ძირითად სამეცნიერო დარგებს შორის ავტორი ასახელებს რიტორიკას და მის უმთავრეს სფეროებს. აქ ავტორი მსჯელობს ცნობილი თეოლოგის, გრიგოლ ნაზიანზელის დებულებებზე, რომელსაც შეიცავს მისივე ნაშრომი „სიტყუაჲ ეპიტაფიად დიდისა ბასილისათჳს“ (ყაუხჩიშვილი, 1940: XXXV). იოანე პეტრიწის განმარტებაში ნაჩვენებია არა მხოლოდ ბერძნული რიტორიკის, არამედ ქართული მჭევრმეტყველების დარგობრივი სახესხვაობები შესაბამისი ტერმინოლოგიით. იოანე პეტრიწი წერს: „ხოლო ღმრთისმეტყუელი<sup>1</sup> რიტორობისა ზედა დაანესებს ამას, ვინაჲთგან იგიცა სამად განიყოფების: თანამზრახვალობისა, მეპაექრობისა და დღესასწაულობისა“ (ყაუხჩიშვილი, 1937: 223). აქაც, სინონიმური ტერმინები რომ მოვიყვანოთ, ეს დარგებია: სათათბირო, სამოსამართლო და სადღესასწაულო. „თანამზრახვალობის“ დარგს ნ. კანდელაკი აიგივებს სადარბაზო დარგთან (1958: 82).

<sup>1</sup> ღმრთისმეტყუელი – იგულისხმება გრიგოლ ნაზიანზელი (დ. დაახ. 276 – გ. 374).

ქრონოლოგიურად თუ გავყვებით მჭევრმეტყველების საკუთრივ ქართულენოვან სახელმძღვანელოებში დაცულ ტერმინოლოგიას, ამ მხრივ, უნდა ვახსენოთ რიტორიკის პირველი ბეჭდური ქართულენოვანი სახელმძღვანელო „მოკლე რეტორიკა“, რომელშიც მჭევრმეტყველების ფორმების დასახელებისას, ავტორი მიჰყვება რიტორიკის ანტიკურ ტრადიციას და მოყვანილია ზემოაღნიშნული სამივე დარგი შემდეგი სახელწოდებებით: „შესხმითი მჭევრმეტყველება“, „რჩევითი მჭევრმეტყველება“ და „სამსჯავრო მჭევრმეტყველება“ (1879: 39). ამ ტერმინების სინონიმური ტერმინებია: სადღესასწაულო, სათათბირო და სამოსამართლო.

შემდეგი ქართულენოვანი სახელმძღვანელო, რომელშიც საუბარია მჭევრმეტყველების ოთხი უმთავრესი გვარის შესახებ, არის არხიმანდრიტი კირიონისა და გრ. ყიფშიძის მიერ შედგენილი „სიტყვიერების თეორია“; რიტორიკის გვარებად დასახელებულია: „საპოლიტიკო მჭევრმეტყველება“, „სამოსამართლო მჭევრმეტყველება“, „სახოტბო მჭევრმეტყველება“ და „სასულიერო მჭევრმეტყველება“. ამ კლასიფიკაციას ბოლოში დართული აქვთ შენიშვნა, რომელშიც საუბარია ახალი – აკადემიური მჭევრმეტყველების ე.წ. სააკადემიო მჭევრ-მეტყველების – დარგის გაჩენის შესახებაც: „ბოლო დროს შემოღებულ იქმნა ერთ-გვარი სხვა მჭევრ-მეტყველებაცა, ესრედ წოდებულ სააკადემიო მჭევრ-მეტყველება. სააკადემიო სიტყვის შინაარსია ხოლმე რომელიმე სამეცნიერო საგანი.“ (არხიმანდრიტი კირიონი და ყიფშიძე (შემდგ.), 1898: 51). აღნიშნული სახელმძღვანელოს მიხედვით, შემოტანილია არა მხოლოდ ახალი ტერმინოლოგია, არამედ გაზრდილია რიტორიკის დარგების რაოდენობა და რიტორიკის ტრადიციულ, ანტიკურ კლასიფიკაციას უკვე აღარ მიჰყვებიან ავტორები.

ქართულ მჭევრმეტყველებაში დარგების გამოყოფის შემდეგი მცდელობა უკვე სამეცნიერო ხასიათს ატარებს. ესაა ყველაზე უფრო სისტემური კლასიფიკაცია და ეკუთვნის ქართული მჭევრმეტყველების ისტორიის მკვლევარს, ნ. კანდელაკს. მან შეისწავლა ქართული რიტორიკის შინაარსობრივი და ფორმოზოცი სახესხვაობები, რომლის საფუძველზეც გამოყო დარგები, ქვედარგები და განშტოებები. მეცნიერი ქართული მჭევრმეტყველების უძველეს ქვედარგებად ასახელებს – სასუფრო-სანადიმო და სამგლოვიარო მჭევრმეტყველებას, ხოლო ჟანრებად, შესაბამისად – სიტყვა-სადღეგრძელოებსა და სიტყვით დატირებას (1968: 64).

ნ. კანდელაკის კლასიფიკაციით, ქართულ კლასიკურ მჭევრმეტყველებაში (I-XVIII სს.) გამოიყოფა ექვსი დარგი და მათ აღსანიშნავად იყენებს შემდეგ ტერმინებს: „სამქადაგებლო“, „სადარბაზო“, „სამხედრო“, „სამოსამართლო“, „სადღესასწაულო“ და „სამგლოვიარო“ (1958: 80); გარდა ძირითადი დარგებისა, ასევე გამოიყოფა ქვედარგები და განშტოებები. ამათგან სამქადაგებლო მჭევრმეტყველების დარგი ყველაზე მრავალფეროვანია და აერთიანებს მსოფლიო ქრისტიანული სამქადაგებლო რიტორიკის ისტორიაში ცნობილ 5 ქვედარგსა (სამოძღვრო, სააღმზრდელო, სახოტბო, საზეიმო, საგოდებელი) და ერთ განშტოებას (საპაექრო), სადარბაზო მჭევრმეტყველების განშტოებაა საელჩო მჭევრმეტყველება, სადღესასწაულო და სამგლოვიარო მჭევრმეტყველების განშტოებაა ეპისტოლარული ორატორული მჭევრმეტყველება (კანდელაკი, 1968: 97).

აღსანიშნავია, რომ ისტორიულად მჭევრმეტყველების დარგები განიცდის ცვლილებებს, რაზეც მიუთითებს ნ. კანდელაკი, როდესაც წერს: „უახლესი მჭევრმეტყველების ნიაღში წარმოიშვა და განვითარდა ჩვენში ორატორული ხელოვნების ახალი შინაარსობრივი დარგები და ჟანრობრივი სახეები; ზოგიერთი ძველი ჟანრი შეიცვალა და ახალი შინაარსის ფორმად გადაიქცა“ (1968: 94). მჭევრმეტყველების დარგის ისტორიული ცვლილების საუკეთესო მაგალითად შეიძლება დასახელებდეს ისეთი დარგები, როგორიცაა ე.წ. სადარბაზო და „პოლიტიკური“; ვ. კაჭახიძე აღნიშნავს, რომ ქართული საისტორიო წყაროების თანახმად, სადარბაზო მჭევრმეტყველებად წოდებულ საორატორო ხელოვნებას პოლიტიკური მჭევრმეტყველება ეწოდება და ერთადაც მოიხსენიებს მას, როგორც „სადარბაზო-პოლიტიკურ მჭევრმეტყველებას“ (1980: 154). თ. ჯაგოდნიშვილი „პოლიტიკური მჭევრმეტყველების“ გვერდით მოიხსენიებს ე.წ. საპარლამენტო მჭევრმეტყველებასაც (1999: 10). თ. ჯაგოდნიშვილი, ი. გაბისონია და ი. ჯაგოდნიშვილი თავიანთ ნიგში ასევე ასახელებენ „სადარბაზო (დიპლომატიურ) მჭევრმეტყველებას“ (2018: 23). თანამედროვე ქართული რიტორიკის დარგობრივ კლასიფიკაციაში სადარბაზო მჭევრმეტყველება მთლიანად ჩაანაცვლა პოლიტიკურმა რიტორიკამ.

### ჟანრების აღმნიშვნელი ტერმინოლოგია

ქართული მჭევრმეტყველებაში დარგების შესაბამისი ჟანრობრივი სახეები შემდეგი ტერმინოლოგიითაა დამკვიდრებული: „სიტყვა“, „ქადაგება“, „მოძღვრება“, „სწავლა“, „ქება“, „შესხმა“, „ლექცია“, „მოხსენება“, „მიმართვა“, „წარდგინება“ და ა.შ. ნ. კანდელაკის კლასიფიკაციით, ყოველ დარგს გააჩნია ძირითადი და დამხმარე ჟანრები. ძირითადი ჟანრებია: სიტყვა და ქადაგება, ხოლო დამხმარე ჟანრებია: მოძღვრება, სწავლა, ქება და შესხმა, ლექცია, მოხსენება, სამიტინგო სიტყვა, სააგიტაციო სიტყვა, საინაუგურაციო სიტყვა და სხვ. ნ. კანდელაკის კლასიფიკაციით, სამქადაგებლო დარგის მჭევრმეტყველების ძირითადი ჟანრია ქადაგება, ხოლო დამხმარე ჟანრებია: „მოძღვრება“, „სწავლა“, „ქება“, „შესხმა“ და სხვ.; სადარბაზო, სამხედრო, სამოსამართლო, სადღესასწაულო და სამგლოვიარო დარგების ძირითადი ჟანრია „სიტყვა“; სადარბაზო, სამხედრო და სამოსამართლო მჭევრმეტყველების დამხმარე ჟანრია „მოხსენება“; სადღესასწაულო და სამგლოვიარო დარგების დამხმარე ჟანრებია: „ქება“ და „შესხმა“, ასევე სადღესასწაულო და სამგლოვიარო დარგებს გააჩნიათ ეპისტოლარული განშტოებები, რომელთა ჟანრებია: „სამილოცვო წერილი“, „სამძიმრის წერილი“ და სხვ. (კანდელაკი, 1968: 97). ნ. კანდელაკი სადარბაზო დარგის განშტოებად ასახელებს საელჩო მჭევრმეტყველებას, რომელსაც გამოხატვის ფორმების მიხედვით გააჩნია ჟანრების ზეპირი და ეპისტოლარული სახესხვაობები; ზეპირი საელჩო მჭევრმეტყველების ჟანრებია: სიტყვა, საუბარი, კითხვა-პასუხი (ზეპირი), მოხსენება (ზეპირი), აჯა (ზეპირი); ეპისტოლარული საელჩო მჭევრმეტყველების ჟანრობრივი სახეებია: წერილი // წიგნი // ეპისტოლე, მიწერ-მოწერა, მოხსენებითი ბარათი, მიმართვა // წარდგინება, კითხვა-პასუხი (წერილობითი), აჯა (წერილობითი) // სავედრებელი წერილი (კანდელაკი, 1968: 407).

ფართოდ გავრცელებული და ხანგრძლივი დროის განმავლობაში დადასტურებული ტერმინია „ქადაგება“. სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის მიხედვით ტერმინი ქადაგება განმარტებულია, როგორც „მალღის ჳმით სწავლება“, აქვე ქადაგი ახსნილია, როგორც „მალღ მძახებელი სწავლისა“ / „ქადაგების მთქმელი“ (1993: 209), ხოლო მქადაგებელი – როგორც „ქადაგების მეტყუელი“ (1991: 534). შეიძლება ითქვას, რომ ტერმინები „ქადაგი“ და „მქადაგებელი“ ერთი მნიშვნელობისაა და აღნიშნავს საჯაროდ ზეპირად მეტყველს.

თავიანთი შინაარსითა და ომონიმური ბუნებით ქადაგების მსგავსი ტერმინებია: სწავლა და მოძღვრება, რომლებიც აღნიშნავენ საჯარო ზეპირი სიტყვით სწავლებასა და დამოძღვრას. როგორც საბასთანაა განმარტებული: „სწავლა არს ქადაგება“ (ორბელიანი, 1993: 123).

XII საუკუნის ფილოსოფოსის იოანე პეტრიწის თხზულება – „განმარტებაჲ პროკლესთჳს დიადოხოსისა და პლატონურისა ფილოსოფიისათჳს“ – გადმოგვცემს: „ამათვე ზემოდალექსულთა ხედვათა ამრავალკეცებს, ვითარ კეთილი შორის მოძღვრებათა“ (ყაუხჩიშვილი, 1937: 183). ამ კონტექსტების მიხედვით, „მოძღვრება“ ზეპირი სიტყვით სწავლებას აღნიშნავს.

სხვაგან ის გვევლინება სასწავლო, სამქადაგებლო ნაწარმოების მნიშვნელობით. ასე, მაგალითად, სულხან-საბა ორბელიანმა თავისი ორატორული ნიმუშების კრებულს უწოდა „სწავლანი და მოძღვრებანი“ (1963). აქ სინონიმური ფორმებითაა წარმოდგენილი ერთი და იმავე მოვლენის ორი სახელწოდება – სწავლა და მოძღვრება. ანალოგიურია XVIII საუკუნის მქადაგებლის ამბროსი ნეკრესელის ორატორული ნიმუშების კრებულის საერთო სათაური – „ქადაგებანი და მოძღვრებანი“ (1881).

ზემოგანხილული ტერმინების გვერდით, მაგრამ უფრო იშვიათად საჯაროდ ზეპირად წარმოსათქმელი ნაწარმოების მნიშვნელობით, ქართულ მწერლობაში გამოყენებულია ქება და შესხმა. მაგალითად: „ქებაჲ წმიდისა მონამისა ჰაბოღისი“ (ყუბანიშვილი, ს. (შემდგ.), 1946: 69), რომელიც ცალკე თავად აქვს გამოტანილი იოანე საბანისძეს თავის თხზულებაში.

სადღესასწაულო ორატორული ნიმუშებიდან აღსანიშნავია კანონიკურ თხზულებაში, რუის-ურბნისის „ძეგლისწერაში“ წარმოდგენილი არსენ იყალთოელის შესხმა დავით აღმაშენებლის მიმართ სათაურით: „შესხმა კეთილად მსახურისა და ღვთივდაცულისა მეუფისა ჩუენისა დავითისი“ (ქავთარია (შემდგ.-რედ.), 2013: 109-110). შესხმას მოსდევს ცოცხალთა (მეფე-დედოფალთა და კათოლიკოს-მღვდელმთავრების) მრავალჟამიერი და მიცვალებულთა მოსახსენიებელი. კორ. კეკელიძემ „ძეგლისწერის“ ამ ნაწილს, სადაც დავითის შესხმაც შედის, „სინოდიკონი“ უწოდა (1951: 542).

სამქადაგებლო მჭევრმეტყველების დარგში შესხმის ჟანრის ნიმუშების კრებულებიდან აღსანიშნავია, უპირველეს ყოვლისა, ანტონ I კათალიკოსის „მარტირიკა“, რომელიც ავტორმა შეადგინა დაახლოებით 1768-1769 წლებში. მარტირიკაში შედის 20 ორატორული ნიმუში იმ მონამეთა ღვაწლის აღსანიშნავად, რომელთა ხსენება დამკვიდრდა ქართულ საეკლესიო კალენდრებში. 20-ვე ნიმუში განეკუთვნება სამქადაგებლო და საღვთისმეტყველო მჭევრმეტყველების დარგსა და შესხმის ჟანრს. ყოველი თხზულების სათაური მსგავსი სტრუქტურისაა და იწყება ერთი და იმავე ფრაზით: „შესხმა და მოთხრობა ღუანლთა და ვნებათა“, რასაც შემდეგ უშუალოდ მოსდევს წმინდანის/წმინდანების დასახელება და ბოლოს – „ქმნილი ანტონისგან არხიეპისკოპოსისა ყოვლისა ზემოესა საქართუელთა, დავითიან-ბაგრატიონისა“. გარდა ამისა, კრებულში გამოყენებულია და ნახსენებია „შესხმათა“ აღსანიშნავად სიტყუანიც; ბოლოს დართულ სარჩევში ვხვდებით ამგვარ განზოგადებას: „პინაქს-სიტყუაობაჲ წიგნის მარტირიკაჲსა ოცრიცხუედთა სიტყუათა“ და ჩამოთვლილია ეს „სიტყუანი“ (სიტყუა წმიდისა ქეთევანისთვის და ა.შ.). ხოლო უშუალოდ ტექსტში ორატორული ნიმუშების სათაურები იწყება სიტყვით „შესხმა“: „შესხმა და მოთხრობა ღუანლთა და ვნებათა წმიდისა დიდისა მონამისა დედოფლისა ქეთევანისა, ქმნილი ანტონისგან არხიეპისკოპოსისა ყოვლისა ზემოესა საქართუელთა, დავითიან-ბაგრატიონისა“ (ქავთარია და გაბიძაშვილი (შემდგ.-რედ.), 2008: 11-37).

სულხან-საბა ორბელიანს ქება განმარტებული აქვს, როგორც „შესხმა, დიდება, გინა კეთილთა მისთა წარმოთქმა, გინა მადლობა, გინა მითხრობა ქუელის მოქმედობისა მისისა“ (ორბელიანი, 1993: 219), ხოლო შესხმა – როგორც „ქება-შემკობა“ (1993: 294).

დაბოლოს, აღსანიშნავია, რომ ისტორიულად მჭევრმეტყველების ჟანრებიც განიცდის ცვლილებებს ისევე, როგორც დარგები (იხ. ზემოთ), რაზეც მიუთითებს ნ. კანდელაკი, როდესაც წერს: „უახლესი მჭევრმეტყველების წიაღში წარმოიშვა და განვითარდა ჩვენში ორატორული ხელოვნების ახალი შინაარსობრივი დარგები და ჟანრობრივი სახეები; ზოგიერთი ძველი ჟანრი შეიცვალა და ახალი შინაარსის ფორმად გადაიქცა“ (1968: 94). აუცილებელია გავითვალისწინოთ ასევე შემდგომი დროის ვითარება; ასე მაგალითად, ახალი დარგის – აკადემიური რიტორიკა და ახალი ჟანრობრივი სახეების – ლექციის, მოხსენების, რეფერატის, დისკუსიისა და დისპუტის – გაჩენა ემთხვევა ახალი ქართული მჭევრმეტყველების პერიოდს, კერძოდ, XIX საუკუნეს (კანდელაკი, 1968: 93). ახალ და, განსაკუთრებით, უახლეს აკადემიური რიტორიკის თეორიასა და პრაქტიკაში მეტად გავრცელებულია იმავე ლათინურიდან მომდინარე ტერმინები ლექცია (lectio) – განსაზღვრული ცოდნის შემცველი საჯაროდ წარმოსათქმელი ნაწარმოები, ან მისი წარმოთქმის აკადემიური პროცესი, ლექტორი (lector – მკითხველი) – ლექციის ნამკითხველი // წარმოთქმელი, რეფერატი (re-Fero – გადმოცემა) – რომელიმე სამეცნიერო პრობლემის შინაარსის შემცველი ნაწარმოები, დისკუსია (discussio) – აზრთა გაცვლა-გამოცვლა რაიმე სადავო საკითხის შესახებ, დისპუტი (disputo – ვმსჯელობ) – აზრთა გაცვლა-გამოცვლა რაიმე სამეცნიერო საკითხის თაობაზე (კანდელაკი, 1968: 61-62).

### ტროპების აღმნიშვნელი ტერმინოლოგია

ტროპების აღმნიშვნელი ტერმინოლოგიის შესწავლის შესაძლებლობას იძლევა რიტორიკის ქართულენოვანი სახელმძღვანელოები. ს. დოდაშვილის „რიტორიკის“ სულ ბოლო პარაგრაფი ეხება ტროპებს, რომელსაც ავტორი განმარტავს შემდეგნაირად: „ტროპი არს შეცვალეზა ერთისა ლექსისა მეორესა შინა ესეოდენვე გასაგონსა, გარნა უმეტეს გამოსათქმელსა“ (1989: 179-189). ხოლო ტროპის სახეებად დასახელებულია: მეტაფორა, ირონია, ჰიპერბოლა, სინეკდოქე და მეტონიმია: „მეტაფორა არს ტროპი დაფუძნებული მსგავსებასა ზედა საგანთასა. მაგალითებრ: გაზაფხული ცხოვრებისა, მხეცებრივი სული.“ (1989: 188); „ირონია არს ტროპი, რომელსაცა შინა დაიდების წინააღმდეგომი სათქმელისა საგნისა. მაგალ., იხარე ბოროტო თვისითა საქმიითა!“ (1989: 188); „იპერბოლა არს ტროპი, რომლისაცა შინა იხმარებიან ლექსნი წარმომადგენელნი საგნისა უდიდესად ან უმცირესად (ავქსეზის არს უდიდესი. ტაპინოზის არს უმცირესი). მაგალ., წყარო ცრემლთანი. ის უღონო არს ვითარცა ბუზი.“ (1989: 188); „სინეკდოხა არს ტროპი, რომელსაცა შინა დაიდების ყოვლადი ნაცვლად კერძოისა თვისისა, ნათესავი ნაცვლად სახელისა და უკუქცევით. მაგალ., მოკ-

ვდავი ნაცვლად კაცისა.“ (1989: 188); „მეტონიმია არს ტროპი, რომელსაცა შინა დაიდების მიზეზი ნაცვლად მიზეზებულია და უკუქცევით. მაგალ., მე მიყვარს კითხვა პეტრეძისა.“ (1989: 188).

„მოკლე რეტორიკაში“ მთელ რიგ საკითხებთან ერთად, განხილულია „მჭევრმეტყველებრივი ფორმები (Figures)“, რომელშიც ორი ქვეჯგუფი გამოიყოფა: „ფორმები ლექსებისა“ და „ფორმები აზრებისა“ (ნაშრომის II ნაწილი). ესაა ტროპის სახეობები, რომლებიც სტილისტიკური საშუალებები, იგივე სტილისტიკის ძირითადი კატეგორიებია. აქვე ვკითხულობთ: „ღრამატიკოსის ვალია შეუცილებლად გააწყოს სიტყვები და მხოლოდ ნივთიერს გამშვენებაზედ თვალი ჰქონდეს; ხოლო მჭევრმეტყველს ჰმართებს შესანიშნო მშვენიერება რამე დასძინოს იმაზედა“ (მოკლე რეტორიკა, 1879: 45).

ლექსების ფორმებად სახელმძღვანელოში დასახელებულია: დამატება, გადაფარება, მრავალკანკლედობა, მსგავს ხმოვანება და ა.შ. აქ მოიაზრება გამეორების სხვადასხვა სახე. რაც შეეხება აზრების ფორმებს, სახელმძღვანელოში მოცემულია ამგვარი განმარტება: „ყოველი სიტყვა ჩვეულებითი ლაპარაკის გარეთ გამოთქმული, გინდ გარდასხვაფერებულად იყოს იგი თქმული, გინდ გარდაქართულებულად და თუ გინდ სხვა გვარის სახით“ (მოკლე რეტორიკა, 1879: 45).

სახელმძღვანელოში მოყვანილი და განმარტებულია ტროპის ესა თუ ის სახე თავისი მაგალითებით. „გარდასხვაფერება“ განმარტებულია შემდეგნაირად: „ლექსის მნიშვნელობის სხვა მნიშვნელობაზედ შეცვლა, მსგავსებისა ანუ შეფერებულობის დაგვარ, როგორც წოდება მეღნის ტბად თვალეზისა, გიშრის სარებად წამნამებისა, ღვარძლის მთესველად, მზრახვემკილავის გინა პირმოთნესი და სხვაც“ (მოკლე რეტორიკა, 1879: 45). უდავოა, რომ „გარდასხვაფერებაში“ უნდა იგულისხმებოდეს მეტაფორა.

„ნაცვალ სახელობა“ განმარტებულია შემდეგნაირად: „როცა მიზეზი საქმის მაგიერ დაიდება ანუ საქმე მიზეზის მაგიერ ანუ შეცვლილი შემცემლის მაგიერ, ან მის წინაღმდეგ, ანუ დრო გარდასვალის მაგიერ“ (მოკლე რეტორიკა, 1879: 52), იგივე მეტონიმიაა, თუმცა სხვაგან „ნაცვალ სახელობა“ დაკავშირებულია „გარმოვლით მეთყველებასთან“ და ერთადაა მოხსენიებული, ხოლო განმარტებულია, როგორც „სახელის მაგიერ სხვა საზოგადო სახელის გასაკუთრება“ (მოკლე რეტორიკა, 1879: 58), მაგალითად, ძე წარწყმედისა – იუდაა, რაც უახლოვდება პერიფრაზის მნიშვნელობასაც.

„მიმხდურობა“ განმარტებულია, როგორც „თვითქმის ნაცვალ სახელისავით უნდა იხმაროს, ნაწილი მრთელის მაგიერ, ნათესავი სახის მაგიერ, მხოლობითი მრავლობითის მაგიერ და სხვაც ეგრედ“ (მოკლე რეტორიკა, 1879: 53) – სინეკდოქე.

„გადაქართულება“ // „სხვა სიტყვაობა“, იგივე ალეგორია, განმარტებულია შემდეგნაირად: „სიტყვა მრავალ გარდასხვაფერებულობით მოწყობილი, გინა სიტყვა რომელი წარმოადგენს ერთს რასმესა რათა მით აღნიშნოს და შეატყობინოს სხვა რამე, ვითარცა ქვემოთნად წარმოდგენილი ვენახი ჭნიშნავს ისრაელის გვარსა“ (მოკლე რეტორიკა, 1879: 56).

„ზომის გარდამეტებლობა“ განმარტებულია, როგორც „რიგისგარედ სიტყვის ძალის გარდამეტება ანუ შემცირება“ (მოკლე რეტორიკა, 1879: 59), რაც უნდა იყოს ჰიპერბოლა, „გახმამაღლება“ – „ლაპარაკი გამომცხადებელი უფიცხელესის გულის მღელვარებისა“ (1879: 60) – გრადაცია და ა.შ.

როგორც კვლევამ აჩვენა, ს. დოდაშვილის „რიტორიკაში“ ტროპები განმარტებულია ტრადიციული, ანტიკური კლასიფიკაციის შესაბამისად, ხოლო „მოკლე რეტორიკაში“ უფრო მეტად იკვეთება ეროვნული ტერმინოლოგიის შექმნისკენ სწრაფვა. ტროპების აღმნიშვნელი ტერმინოლოგიის ანალიზი ნათლად აჩვენებს, რომ ქართულენოვან რიტორიკულ სახელმძღვანელოში არსებობდა მცდელობა, უცხოური წარმოშობის ტერმინების ნაცვლად ქართული შესატყვისები დამკვიდრებულიყო. როგორც ნ. ცეცხლაძე და მ. ხახუტაიშვილი აღნიშნავენ: „ტროპის სახეობების აღსანიშნავად ტექსტში გამოიყენება არა ლათინური და ბერძნული წარმოშობის ტერმინები, არამედ მათი პირდაპირი ან კალკირებული თარგმანი“ (2011: 115). მიუხედავად იმისა, რომ იმ პერიოდის ქართულ წერით და ზეპირ მეთყველებაში გავრცელებული და დამკვიდრებული იყო ტროპის სახეობების აღმნიშვნელი უცხოური წარმომავლობის ტერმინოლოგია.

თუმცა, როგორც შემდგომი განვითარების პროცესმა აჩვენა, ეს ინიციატივა შედეგიანი არ აღმოჩნდა: ქართული ტერმინები ვერ დამკვიდრდა სამეცნიერო მეტაენაში და მათი გამოყენება მხოლოდ ეპიზოდურ ხასიათს ატარებდა. მიზეზი იყო ის, რომ ქართული შესატყვისები ზოგჯერ

ბუნდოვნად გამოხატავდა კონცეპტს და მათი შინაარსი მხოლოდ მაგალითებიდან იკითხებოდა (კენჭიაშვილი, 2020: 133; კენჭიაშვილი, 2021ბ: 26). ამრიგად, ტროპების აღმნიშვნელი ტერმინოლოგიის ისტორიაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ქართულენოვანი ტერმინების შექმნის მცდელობას, რომლებიც, მიუხედავად წარუმატებლობისა, მოწმობს ეროვნული სიტყვათმცოდნეობის სწრაფვას. საბოლოოდ, ქართულ მჭევრმეტყველებაში დამკვიდრებული ტერმინოლოგია მაინც უცხოურ, ანტიკურ წყაროს უკავშირდება.

**დასკვნა:** ქართულ მჭევრმეტყველებასთან დაკავშირებული ტერმინოლოგიის კვლევა ცხადყოფს, რომ ეს დისციპლინა ქართულ კულტურულ ტრადიციებში ღრმად ფესვგადგმული და ისტორიულად ჩამოყალიბებულია. ქართულ რიტორიკის ტერმინოლოგია, დღემდე აქტიურ ლექსიკას განეკუთვნება, მხოლოდ ტერმინთა მცირე ნაწილმა გადაინაცვლა პასიურ ლექსიკაში და დღეს არქაიზმებს წარმოადგენს.

ტერმინოლოგიური მრავალფეროვნება მოიცავს როგორც ზოგად სახელებს, ისე დარგის, ჟანრისა და ტროპის აღმნიშვნელ სახელწოდებებს. დარგობრივი კლასიფიკაცია ნათლად წარმოაჩენს, რომ ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრება მჭიდროდ იყო გადაჯაჭვული მჭევრმეტყველების სხვადასხვა ფორმასთან. ჟანრობრივი სახეები მიანიშნებს, რომ ქართულ რიტორიკას გააჩნდა მკაფიოდ სტრუქტურირებული ჟანრული სისტემა, რომელიც ფუნქციურად ასახავდა სხვადასხვა კომუნიკაციურ საჭიროებას. რაც შეეხება ტროპებს, ქართულ რიტორიკულ სახელმძღვანელოში მე-19 საუკუნიდან შეინიშნება მცდელობა, ანტიკური წარმოშობის ტროპის აღმნიშვნელი ტერმინების ნაცვლად ქართულენოვანი სახელწოდებები შემოეტანათ. თუმცა ეს ინიციატივა წარუმატებელი აღმოჩნდა და შედეგად, ქართულ სამეცნიერო მეტაენაში დამკვიდრდა ტრადიციული, უცხოური წარმოშობის ტერმინოლოგია, მაგრამ ქართული შესატყვისების შექმნის ცდამ მაინც წარმოაჩინა ეროვნული მეცნიერული აზროვნების განვითარებისა და საკუთარი ტერმინოლოგიური სისტემის ფორმირებისაკენ სწრაფვა.

ტერმინების ისტორიული დამონმებები ხელნაწერებში, ლიტერატურულ წყაროებსა და საეკლესიო ტექსტებში ცხადყოფს, რომ მჭევრმეტყველება საქართველოში არა მხოლოდ პრაქტიკულ, არამედ საგანმანათლებლო და კულტურულ ფუნქციასაც ასრულებდა. ამასთან, კვლევის შედეგად ნათელი ხდება, რომ ტერმინოლოგია მოითხოვს როგორც ისტორიულ-ეტიმოლოგიურ, ისე სემანტიკურ და ფუნქციურ ანალიზს, რათა მისი განვითარების დინამიკა სრულად გამოიკვეთოს.

#### **გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:**

1. არხიმანდრიტი კირიონი და ყიფშიძე, გრ. (შემდგ.). (1898). *სიტყვიერების თეორია: სალიტერატურო ნიმუშების დამატებით, სახელმძღვანელო წიგნი, სათავად-აზნაურო სკოლებისა, სასულიერო და საოსტატო სასწავლებლებისა, სემინარებისა და საეპარქიო საქალებო სკოლებისათვის*. ტფილისი: სტამბა მ. შარაძისა და ამხანაგობისა, ხელმისაწვდომია ბმულზე: <http://dspace.gela.org.ge/handle/123456789/6509>;
2. ბაგრატიონი ა. (1980). *წყობილსიტყვაობა*. გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, კომენტარები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლოლაშვილმა, თბილისი: მეცნიერება, ხელმისაწვდომია ბმულზე: <https://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/401461>;
3. ბარამიძე, რ. (1979). *ქართული საისტორიო და ორატორული პროზა*. თბილისი: საბჭოთა საქართველო;
4. ბატონიშვილი, ი. (1948). *კალმასობა*, ტ. II. კ. კეკელიძისა და ალ. ბარამიძის რედაქციით, ტფილისი: სახელგამი, ხელმისაწვდომია ბმულზე: <https://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/400953>;
5. ბეზარაშვილი, ქ. (2004). *რიტორიკისა და თარგმანის თეორია და პრაქტიკა: გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულებათა ქართული თარგმანების მიხედვით*. თბილისი: მეცნიერება;
6. ბეზარაშვილი, ქ. (2009). *რიტორიკისა და ფილოსოფიის ურთიერთმიმართების ლიტერატურულ-თეორიული ასპექტი ქართულ ელინოფილთა ნააზრევში (ეფრემ მცირე, იოანე პეტრიწი)*. წახნაგი: *ფილოლოგიურ კვლევათა წელიწდეული*, (1), 152-164;
7. გაფრინდაშვილი, ნ. და თვალთვაძე, დ. (2007). *რიტორიკის შესავალი*. თბილისი: ნეკერი;

8. დოდაშვილი, ს. (1989). *თხზულებანი*. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
9. კანდელაკი, ნ. (შემდგ.). (1958). *ქართული მჭევრმეტყველება: ძეგლები და მასალები*. თბილისი: ხელოვნება;
10. კანდელაკი, ნ. (1961). *ქართული კლასიკური მჭევრმეტყველება*. თბილისი: ხელოვნება;
11. კანდელაკი, ნ. (1966). *ქართული საელჩო მჭევრმეტყველება*. თბილისი: ლიტერატურა და ხელოვნება, ხელმისაწვდომია ბმულზე: <https://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/465887>;
12. კანდელაკი, ნ. (1968). *ქართული მჭევრმეტყველება*. თბილისი: საბჭოთა საქართველო;
13. კაჭახიძე, ვ. (1980). *სასამართლო მჭევრმეტყველება*. თბილისი: საბჭოთა საქართველო;
14. კეკელიძე, კორ. (1951). *ძველი ქართული მწერლობის ისტორია*, ტ. I. თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
15. კენჭიაშვილი, ნ. (2020). რიტორიკის თეორია და პრაქტიკა XVIII-XIX საუკუნეების საქართველოში რიტორიკის პირველი ქართულენოვანი სახელმძღვანელოების მიხედვით. *Scientia: სამეცნიერო ჟურნალი* (1), 122-145, ხელმისაწვდომია ბმულზე: <https://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/355701>;
16. კენჭიაშვილი, ნ. (2021ა). რიტორიკის პირველი ნაბეჭდი ქართულენოვანი სახელმძღვანელო „მოკლე რეტორიკა“. *Scientia: პირველი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია (გამონვევები და ტენდენციები ჰუმანიტარულ მეცნიერებებში)*, მოხსენებათა მოკლე შინაარსები, 162-176, თბილისი: კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ხელმისაწვდომია ბმულზე: <https://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/355702>;
17. კენჭიაშვილი, ნ. (2021ბ). *ტროპი ქართულ მჭევრმეტყველებაში*. თბილისი: მერიდიანი. ხელმისაწვდომია: <https://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/360442>;
18. კენჭიაშვილი, ნ. (2023). „მოკლე რეტორიკის“ სახელმძღვანელოს სავარაუდო ავტორის საკითხისთვის. ინტერდისციპლინარული საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის – „შავიზღვისპირეთი ცივილიზაციათა გზაჯვარედინზე – I“ – მასალათა კრებული, შრომები XVI, 835-844, ბათუმი: ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი;
19. მოკლე რეტორიკა. (1879). *მოკლე რეტორიკა გინა მჭევრ-მეტყველება სასარგებლოდ ახალგაზდა ყმანვილ კაცთა*. კონსტანტინეპოლი: ანთუან გვიზალიანის სტამბა. ხელმისაწვდომია ბმულზე: <https://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/315624>;
20. ნეკრესელი, ა. (1881). *ქადაგებანი და მოძღვრებანი, ქადაგებანი და მოძღვრებანი: თქმულნი ამბროსი ნეკრესელ ეპისკოპოსის-მიერ*. თბილისი: გამოცემული საფასითა ალექსანდრე ეპისკოპოსის-მიერ, ე. ხელაძის სტამბა, ხელმისაწვდომია ბმულზე: <https://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/499262>;
21. ორბელიანი, ს.-ს. (1963). *თხზულებანი: 4 ტომად*. ტ. 3, *სწავლანი, თქმულნი სულხან-საბა ორბელიანის მიერ, საქრისტიანო მოძღვრება*. გამოსაც. მოამზადა, გამოკვლევა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ი. ლოლაშვილმა; თბილისი: საბჭოთა საქართველო, ხელმისაწვდომია ბმულზე: <https://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/495430>;
22. ორბელიანი, ს.-ს. (1991). *ლექსიკონი ქართული*. ტ. 1, ავტოგრაფული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურთო ილია აბულაძემ, თბილისი: მერანი, ხელმისაწვდომია ბმულზე: <https://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/517406>;
23. ორბელიანი, ს.-ს. (1993). *ლექსიკონი ქართული*. ტ. 2, ავტოგრაფული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურთო ილია აბულაძემ, თბილისი: მერანი, ხელმისაწვდომია ბმულზე: <https://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/517894>;
24. ქავთარია, მ. და გაბიაშვილი ე. (შემდგ.-რედ.). (2008). *მნიგნობრობა ქართული: მრავალტომეული*, ტ. 4, სასულიერო მწერლობა, ანტონ I, ნიგნი მარტირიკა, სასულიერო მწერლობა. თბილისი: ციცინათელა, ხელმისაწვდომია ბმულზე <https://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/321751>;
25. ქავთარია, მ. (შემდგ.-რედ.). (2013). *მნიგნობრობა ქართული: მრავალტომეული*, ტ. 15, ნიგნი I. თბილისი: ციცინათელა;

26. ქეევ. (2025). *ქართული ენის ეროვნული კორპუსი*. ხელმისაწვდომია ბმულზე: <http://gnc.gov.ge/gnc/page>;
27. ყაუხჩიშვილი, ს. (1937). *იოანე პეტრინის შრომები*, ტ. 2. განმარტებაჲ პროკლესთვის დიადოხოსისა და პლატონურისა ფილოსოფიისათვის, ტექსტი გამოსცეს და გამოკვლევა დაურთეს შ. ნუცუბიძემ და ს. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, ხელმისაწვდომია ბმულზე: <https://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/450571>;
28. ყაუხჩიშვილი, ს. (1940). *იოანე პეტრინის შრომები*, ტ. 1. პროკლე დიადოხოსისა პლატონურისა ფილოსოფოსისა კავშირნი, ქართული ტექსტი გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო სიმ. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ხელმისაწვდომია ბმულზე: <https://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/450641>;
29. ყუბანეიშვილი, ს. (შემდგ.). (1946). *ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია*, ტ. 1. თბილისი: სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
30. ცეცხლაძე, ნ. და ხახუტაიშვილი, მ. (2011). უცნობი ავტორის „მოკლე რეტორიკა გინა მჭერმეტყველება“ – სტილისტიკის საკითხები. *ენა და კულტურა: სამეცნიერო ჟურნალი*, (6), 114-119;
31. ჯაგოდნიშვილი, თ. (1999). *ქართული ორატორული ხელოვნება*. თბილისი: სტუ;
32. ჯაგოდნიშვილი, თ., გაბისონია, ი., ჯაგოდნიშვილი, ივ. (შემდგ.). (2018). *რიტორიკა: ქრესტომათია*. თბილისი: იურისტების სამყარო.